

Юлія Ідак

д-р арх., доцент кафедри містобудування,
Національний університет «Львівська політехніка», Львів
e-mail: yuliia.v.idak@lpnu.ua
orcid: 0000-0002-1123-5759

ДИСЦИПЛІНАРНИЙ ОБРАЗ МОРФОЛОГІЇ МІСТА У МІСТОБУДУВАННІ

© Ідак Ю., 2022

<https://doi.org/10.23939/sa2022.01.083>

Морфологія міста є одною із сфер наукової діяльності, яка здатна функціонувати у формі самостійного учення в різних галузях знань і відбивати найзагальніші закономірні зв'язки й відношення, що існують у реальній дійсності. У містобудуванні морфологію міста варто розглядати з чітко визначеним пізнавальним об'єктом – матеріальною структурою міста, предметом – зміст та категорії морфологічного та теоретико-методологічного інструментарію. Якщо проблема об'єкта та предмета морфології міста є сформульованими, то розроблення теоретико-методологічного інструментарію потребує вирішення. Їхній зміст розкривається залежно від функції, що морфологія міста може виконувати в теорії містобудування, характерних ознак, ключових властивостей та завдань, що в її межах можуть бути вирішені.

Ключові слова: морфологія міста, вчення, функції, ознаки, властивості та завдання.

Постановка проблеми

Процеси, що відбуваються у сучасних дослідженнях, можна виразити через категорії динамічності та гнучкості. У містобудуванні такі стани спричинено складністю функціонування взаємозалежних та взаємопов'язаних соціально-економічних систем. Через це у науковому дискурсі залишаються актуальними проблеми, пов'язані з розвитком міждисциплінарних досліджень та впровадженням новітніх підходів в організацію матеріально-просторового середовища міста (Про Стратегію сталого розвитку..., 2015; Implementing the new Leipzig charter..., 2020; GIZ Концепція...). Водночас сформована теоретико-прикладна база не є достатньою для скоординованого розвитку різних сфер наукової діяльності, що безпосередньо пов'язані з вивченням міста.

Досвід і порівняльний аналіз даних щодо формування новітніх ідей та концепцій у різних напрямках наукової діяльності доводить, що тільки за умови дотримання принципів для науки дисциплінарних положень: відповідності – співвідношенням до існуючої системи наукових знань та доповнюваності – відношенням самого суб'єкта до об'єкта та предмета дослідження. Їхнє становлення сприятиме глибшому пізнанню дійсності як в окремих її проявах, так і в цілому.

Прикладами появи наукоємних концепцій можна назвати такі, що споріднені з дослідженням складних містобудівних об'єктів та вирішенням, пов'язаних із ними найважливіших життєвих

проблем у межах урбаністики: соціологія міста¹, або партисипація, розглядає соціальний аспект, урбоекологія (Кучерявий, 2001; Габрель, 2014) – екологічний аспект, “Smart city” (Behzadfar, Ghalehnoee and Dadkhah, 2017; Mohanty, Choppali and Kougiianos, 2016), що формується на засадах штучної нейронної мережі (The Independent ..., 1997) – філософський (штучний інтелект) і технічний (робототехніка) аспекти тощо.

Відтак розвиток новітніх ідей та наукових концепцій як в урбаністики загалом, так і в теорії містобудування зокрема необхідно спрямовувати у напрямок чіткого й зрозумілого викладу та пов’язувати з розширенням наявних теоретико-методологічних підвалин, що складають основу для поглиблення знань про специфіку функціонування, особливості розвитку та характер формування матеріально-просторового середовища міста.

Для теорії містобудування розроблення наукоємних концепцій є особливо важливим. За такої умови її розвитку сприятиме уточненню та вдосконаленню наявних і залученню нових міждисциплінарних знань та методологічних підходів, а це дасть можливість виявляти нові відношення між поняттями вихідних дисциплін, розширить традиційну дисциплінарну методологію та поглибить спеціалізацію у містобудуванні.

Аналіз досліджень та публікацій

Із огляду на вирішення проблеми уточнення й удосконалення наявних і залучення нових для теорії містобудування знань дослідження отримало міждисциплінарний характер. Така обставина сприяла пошуку світоглядних концепцій про вчення та морфологію як загальнонаукових категорій і методологічних підходів щодо вивчення формальних властивостей матеріальної структури міста. У цілісності вони уможлиблюють формування нової для пізнання міста концепції про формальні властивості матеріальної структури міста та визначення цілісного образу морфології міста як наукового вчення у межах містобудування (Idak and Lysenko, 2020; Idak, 2021).

Теоретичну базу дослідження становлять праці в межах філософії науки. Так формуванню дослідницької позиції та теоретичному осмисленню базових положень предметної сфери дослідження на *філософському рівні* сприяли праці *українських* (Гінзбург, 2012б; Гінзбург та Коваленко, 2012; Дротянко, 2000; Тімохін, 2013; Фомін, 2005 та ін.) та *закордонних* (Буданов, 2003; Рузавин, 1978; 2017 та ін.) учених. Аналіз наукових праць показав, що в центрі сучасної науки перебуває *синергетична парадигма*, спрямована на вивчення процесів самоорганізації.

Важливими для дотримання логіки дослідження стали праці, які стосуються вирішення *методологічних проблем* на загальнонауковому рівні, *українських* (Гінзбург, 2012а; Дмитренко, 2012; 2013; Козловський, 2012; Коломієць, 2016; Пунченко, 2014 та ін.) та *закордонних* (Рузавин, 1997; 2012; Roland, 1973 та ін.) учених. В українській методології та філософії науки не вироблено загалом єдиного стандарту щодо визначення категорій, якими можна сформулювати загальні характеристики певного наукового вчення. Це породжує суттєве непорозуміння в дослідженнях теоретичного спрямування.

Проведено вибірковий аналіз теоретичних і методичних основ, пов’язаних із вивченням морфології міста, яка в західних наукових джерелах узгоджується з ученням про міську форму (*study of urban form*) (Dibble, 2016; Kropf, 2017; Kaya and Bölen, 2017; Marcos, 1995; Abaee, 2016; Caniggia, & Maffei, 2001; Curdes, 1993; Duarte, Beirro, Montenegro and Gil, 2012).

Мета статті

Мета дослідження полягає у виокремленні елементів, які забезпечують функціонування і розвиток морфології міста у містобудуванні. Тут морфологію міста варто розглядати у найбільш *загальному розумінні* як учення про форму та будову міста, а у *містобудуванні* – як сукупність

---

¹ Становленню соціології міста сприяли дослідження, що проводили у США у 20-30-х рр. ХХ ст. Р. Парк, Е. Берджес, Р. і Х. Лінд, Р. Маккензі.

теоретико-методологічних і методичних положень, в основі яких лежить систематизація знань про *форму* та *будову* матеріальної структури міста.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові відомості й довідки про особливості функціонування учень та теорій як системи поглядів та сукупності наукових положень, необхідних для осмислення й пов'язаних із глибоким проникненням у суть досліджуваного предмета. Методологічну основу дослідження становлять логіко-гносеологічний підхід та загальнонаукові методи, які базуються на теоретичних засадах формування наукоємних категорій та пов'язаних із ними методологічних підвалин. Свою результативність також засвідчив метод теоретичного аналізу, що забезпечив вибір теми дослідження, визначення етимології та суті ключового для дослідження поняття “закрита спільнота”, систематизації та узагальненні фактів про специфіку функціонування і особливості формування морфології міста. Мав місце термінологічний аналіз, реалізований на рівні вивчення історії становлення та розвитку поняття *морфологія міста*, розкриття взаємодії їх із різного типу категоріями, визначення місця в понятійно-категоріальному апараті морфологічних досліджень.

Рис. 1. Дефініція морфології міста та особливість її визначення у містобудуванні

Виклад основного матеріалу

Морфологія міста – це вчення, яке у теорії містобудування необхідно розглядати як сукупність *теоретико-методологічних і методичних положень, в основі яких лежить систематизація знань про форму та будову матеріальної структури міста* (Ідак, 2020).

Роль морфології міста в теорії містобудування може бути двоякою. Із одного боку вона здатна акумулювати різноманітні ідеї, погляди, уявлення та вчення про формування матеріально-просторового середовища міста і при цьому, *сформувавшись із практики, узагальнювати їх і обґрунтовувати* (Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 633); з іншого – впорядковувати достовірні наукові знання, що ґрунтуються на систематизації фактів про закономірності й особливості формування матеріальної структури міста. Впорядкування таких знань відбувається за чітко встановленою у філософії наук і методології схемою, а їх достовірність підтверджується в процесі встановлення істинності наукової гіпотези (верифікації). Варто зазначити, що ґрунтовність морфологічних знань залежить від рівня розвитку міждисциплінарних зв'язків та глибини їх осмислення. Оперуючи знаннями конкретних галузей знань, можна розширювати спектр підходів наукового пізнання про формування об'єктів містобудування і так знаходити специфічні для них властивості й відношення, що можуть розглядатися в межах певного контексту.

Зважаючи на ту обставину, що актуальність дослідження визначається не так теоретичним осмисленням морфологічної проблематики, як розширенням абстрактних пізнавальних уявлень, концепцій та теорій про формування матеріально-просторового середовища міста, що сприятимуть розвитку і вдосконаленню містобудування, то морфологію міста варто розвивати у формі наукової

теорії, яка здатна узагальнити знання про закономірності та особливості формування матеріальної структури міста й допустити часткову інтерпретацію висунутих суджень про неї.

Якщо морфологію міста розглядати як систему теоретичних знань, що корелює з її теоретичним осмисленням, тоді вона буде мати розширений варіант формулювання і розвиватися у межах пізнавального процесу в сукупності різноманітних теоретико-методологічних положень. У другому, розширеному варіанті морфологію міста необхідно розглядати з чітко визначеним пізнавальним *об'єктом* – матеріальною структурою міста, *предметом* – зміст та категорії морфологічного та *теоретико-методологічного інструментарію*. Якщо проблема об'єкта та предмета морфології міста є сформульованими, то розроблення теоретико-методологічного інструментарію потребує вирішення. Їхній зміст розкривається залежно від *функції*, що морфологія міста може виконувати в теорії містобудування, характерних *ознак*, ключових *властивостей* та *завдань*, що в її межах можуть бути вирішені.

Функції морфології міста, як і будь якого іншого наукового вчення, можуть визначатися ступенем вірогідності теоретичних положень про форму й будову матеріальної структури міста та масштабом їх поширення в теорії містобудування. Із іншого боку, для теорії містобудування це є відносно новий науковий напрям, що вимагатиме поглиблення, поширення та утвердження існуючих знань про форму та будову матеріальної структури міста (що зрештою сформульовано в актуальності цього дослідження) з необхідністю верифікації сформульованої наукової гіпотези роботи, присвяченої розробленням теоретико-методологічних положень морфології міста.

Отже, нижчезазначені функції є сформульовані на концептуальних засадах відповідно до вимог, що висуваються до формулювання принципів положень теорії і потребують відповідного корегування у процесі ґрунтовної їх верифікації. А це потребує часу та апробації визначених положень на методологічному рівні.

Узагальнюючи наявні погляди про морфологію на загальнонауковому рівні та специфіку морфології міста на спеціальнонауковому, виокремлено три основних взаємодоповнювальних її функцій: 1) теоретичну; 2) пізнавальну (гносеологічну); 3) методологічну (рис. 2).

Рис. 2. Основні функції морфології міста у містобудуванні

Теоретична функція полягає в поповненні та збагаченні знань про морфологію, розробленні теорій, концепцій, гіпотез, ідей, категорій, понять, що описують і пояснюють формальні властивості міста та його складових системою способів та практичних механізмів, сформульованих у морфології. Збагачення наукового знання про форму й будову матеріальної структури міста відбувається як на основі вдосконалення загальної морфології, так і на базі розвитку спеціальних і галузевих містобудівних теорій, а також пов'язаних з ними емпіричних досліджень.

Теоретична функція особливо важлива на сучасному етапі розвитку як містобудування, так і урбаністики. Це пов'язано зі сформульованим усталеним уявленням, що містобудування – це традиційний підхід до дослідження міста; натомість урбаністика – це втілення нестандартних підходів, що впливає із масштабного охоплення і вивчення проблем, пов'язаних із містом. Тому саме вирішення проблем теоретичного характеру може сприяти розвитку теорії містобудування.

Пізнавальна (гносеологічна) функція морфології міста впливає з функції філософії, що “орієнтуючи пізнавальні прагнення людини на пізнання природи і сутності світу ..., озброює людей знанням про світ, людину, про зв’язки і закони” (Касьян, 2008). Формуючись і розвиваючись на основі узагальнення результатів у сфері біології, геоморфології, геології, мовознавства, морфологія міста виступає як особлива сфера пізнання морфологічного в містобудуванні.

Методологічна функція морфології міста визначається дотриманням групи принципів та застосуванням системи спеціальних методів, що застосовуються для реалізації завдань, пов’язаних із формуванням матеріальної структури міста. Так, володіючи принциповою щодо об’єкта позицією, морфологія міста вказує на можливість його вивчення, а система методів – напрям розвитку морфологічного дослідження.

Ознаки морфології міста в містобудуванні кореспондують із характерними ознаками науки: довговічністю, фрагментарністю, знеособленістю, раціональністю та взаємозв’язком з іншими не дотичними до містобудування галузями знань. Ознакою морфології міста також виступають об’єктивні умови на які поширюється її теоретико-методологічний інструментарій, а також ті, що поширюються на сприйняття зовнішніх якостей об’єкта та уявлення про його цілісність і подільність (рис. 3).

Довговічність проявляється в тому, що морфологія міста здатна функціонувати тривалий час, а залучення нових методологічних підходів сприятиме її поглибленню та розвитку в перспективі.

Рис. 3. Ознаки морфології міста у містобудуванні

Фрагментарність полягає в тому, що морфологія міста вивчає окремий аспект теорії містобудування і здатна становити основу для подальших більш ґрунтовних досліджень властивостей і відношень матеріально-просторового середовища об’єктів містобудування.

Знеособленість зводиться до того, що морфології міста має об’єктивний характер. Це пов’язано з тим, що напрацьована система теоретико-методологічного інструментарію ставить в умови, за яких неможлива індивідуальна інтерпретація ознак у вивченні морфологічних характеристик матеріальної структури міста.

Раціональність полягає у формулюванні для морфології міста завдань, що орієнтовані на злагодженому вивченні матеріальної структури міста та її формальних властивостей. Цьому сприяє теоретико-методологічний інструментарій, що ґрунтується також на чітко визначених у методології і філософії науки положеннях у формі гіпотетико-дедуктивної моделі.

Важливою і необхідною ознакою морфології міста, що може розвиватися як складова теорії містобудування, є взаємозв’язок із практикою. Він проявляється в орієнтації на майбутню реалізацію відповідних наукових висновків, належним чином сформульованих ідей та положень у реальному архітектурно-містобудівному проектуванні. Такими висновками можуть бути рекомендації щодо фізичних величин та щільнісних характеристик окремих фрагментів міста.

Розглядаючи морфологію міста в контексті наукоємних критеріїв та закономірностей її розвитку², варто зазначити, що:

– *розвиток морфології міста на цьому етапі визначається не так вимогою практики, як особистими інтересами автора розвивати міждисциплінарні підходи та уточнити, доповнити й*

² Розвиток, самостійність, спадкоємність, чергування, взаємодія та взаємопов’язаність (за А. і Д. Новіковими, 2007, с. 51–53).

утвердити існуючі теоретико-методологічні положення, що стосуються морфологічного змісту в містобудуванні у формі наукової теорії;

– простежується відносна самостійність розвитку учення про форму й будову, що направлене на отримання принципово нових для теорії містобудування знань про формальні властивості матеріальної структури міста. Це пов'язано із тим, що морфологія на загальнонауковому рівні є сформованим ученням із розвинутим теоретико-методологічним інструментарієм. А це дало можливість сформуувати незалежні наукові погляди, які можуть перечити усталеним традиціям, проте не заважають один одному;

– спадкоємність у розвитку морфології міста простежується на рівні запозичення усталених для біології, філології, геології, географії морфологічних понять та методів, а також на основі попередньо накопичених знань, що сформувалися у межах вивчення архітектурної та містобудівної композиції;

– суттєвих змін на вказаному етапі розвитку морфології міста ще не відбулося, бо вона перебуває в процесі свого уточнення, доповнення і утвердження. Тому будь які положення, навіть і суперечливі, можуть трактуватися як такі, що направлені на розвиток теорії містобудування;

– взаємодія і взаємопов'язаність всіх галузей наук є однією із ключових ідей цього дослідження: більш повне і глибоке розкриття сутності і законів якісно відмінних явищ, можливе лише в тому випадку, коли предмет одної науки може і повинен досліджуватися прийомами і методами іншої (Новиков, 2007, с. 52).

Властивості морфології міста в теорії містобудування відповідають властивостям науки як результату (за Новиковим, 2007, с. 53), що зводиться до кумулятивного характеру її розвитку, диференціації та інтеграції (рис. 4).

Морфологія міста здатна накопичувати систематизовані знання про закономірності й особливості формування матеріальної структури міста через призму морфологічного змісту в містобудуванні.

Міждисциплінарний підхід до формування принципів положень морфології міста викликає об'єднуючий характер розвитку її предметної області та диференціацію уже усталених тверджень про формування матеріально-просторового середовища міста в теорії містобудуванні. Об'єднуючий характер розвитку зумовлений спільною теоретико-методологічною базою для переважної більшості галузей знань із уже сформульованими морфологічними засадами. Тому морфологія міста може бути своєрідним мостиком для перенесення суто морфологічних методів дослідження із інших галузей знань у царину теорії містобудування. Наприклад, методичні засади морфологічного опису ґрунтовно прописані в біології – морфології рослин, а засадничі положення морфографічного та морфометричного методу – в геології – морфології мінералів. Щодо подрібнення, то ситуація є складною і пов'язана з місцем морфології міста у системі знань про форму в теорії містобудування. Якщо до цього часу тут пріоритетну роль мала композиція, то тепер ця роль ділитиметься з морфологією.

Рис. 4. Властивості морфології міста у містобудуванні

Завдання. У теорії містобудування теорія морфології міста може вирішувати такі завдання (рис. 5):

- 1) опис (морфологічний) формальних характеристик його матеріальної структури морфологічними поняттями та категоріями; такий опис лежить в основі всіх містобудівних досліджень та передпроектного аналізу;
- 2) типізація структурних елементів міста за морфологічною ознакою;
- 3) обґрунтування процесу формотворення структурних елементів міста в історичній ретроспективі.

Відповідно до другого і третього завдань морфології міста виникає низка аспектів досліджуваного явища, що можна звести до розвитку в межах теорії містобудування двох основних напрямків морфології міста – *структурного* та *історичного*.

Рис. 5. Завдання морфології міста у містобудуванні

Напрямки розвитку морфології міста в теорії містобудування. Відповідно до об'єкта дослідження місто розглядається як матеріальний об'єкт, а фундаментальними властивостями матерії є *простір* і *час*. Простір передає спосіб співіснування розмаїтих матеріальних утворень, час – спосіб зміни матеріальних явищ. Зазвичай простір і час найчастіше позначають первинні загальнолюдські інтуїції, за допомогою яких сприймається та емпірично осмислюється навколишній життєвий світ людини (Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 529).

Залежно від властивостей та відношень між складовими простору і часу виникає низка аспектів досліджуваного явища, які можна звести до двох основних напрямків морфології міста – *структурного* та *історичного*.

Структурний напрям (або структурна морфологія) морфології міста можна пов'язати з *простором*, що виражає:

- 1) протяжність – виявлення геометричних параметрів;
- 2) структурність – відповідне впорядкування складових;
- 3) співіснування – одночасне розташування різних структур на визначеній території;
- 4) взаємодію – пов'язаність складових, при якій форма однієї впливає на форму іншої. В основі цього напрямку лежить розуміння формальних властивостей міста, яке формується (в емпіричному досвіді) за характеристики матеріального об'єкта або його множини, що займають різне положення в просторі, проте фіксовані в часі.

Історичний напрям морфології міста (або історична (еволюційна) морфологія) можна пов'язати з *часом*, що виражає:

- 1) процес виникнення та тривалість існування різних морфологічних типів матеріальної структури міста;
- 2) послідовність зміни її станів. В основі цього напрямку лежить таке розуміння форми й будови міста, яке формується (в емпіричному досвіді) при характеристиці матеріального об'єкта або множини таких об'єктів, що існує в певному місці, проте у різний проміжок часу.

Передумови розвитку концепції морфогенезу в теорії містобудування. Процес виникнення та послідовність зміни станів різних морфологічних типів матеріальної структури міста можна пов'язати із сформульованою у загальній системі знань концепцією *морфогенезу*.

С. Лінда, розглядаючи морфогенез в архітектурі, акцентує увагу на тому, що його не варто ототожнювати із поняттям “формування”, оскільки перше більш місткіше (Лінда, 2013, с. 18).

Дослідження морфогенезу в біології дають зрозуміти процеси, що впливають насамперед на розташування клітин (морфологічних одиниць), а потім на структуру тканин та форму тіла. Суть цього процесу зводиться до виникнення, становлення та розвитку загальних обрисів та способів структурної організації організму загалом, що зумовлені внутрішніми закономірностями їх побудови, функціонування та перетворень в процесі розвитку.

Виходячи із визначення в ботаніці, де морфогенез є одною із трьох фундаментальних біологічних категорій, термін варто розуміти як біологічний процес, в якому відбувається *становлення форми, утворення морфологічної структури і цілісності організму в процесі розвитку, а його результат визначається спільними діями факторів, специфічних для особини і загальних для всіх організмів* (Гиляров, 1964).

Із огляду на вищезазначене можна припустити, що якщо *формування* пов'язане із процесом виникнення, а його перебіг спричинений виключно зовнішніми чинниками, то *морфогенез* – із походженням, виникненням і становленням, а його перебіг – із внутрішніми чинниками. Результат морфогенезу буде виражатися у формі закономірностей та особливостей розвитку об'єкта пізнання в індивідуальному (те, що властиве йому) та загальному (те, що спільне для всіх) вимірах.

Місто як певний тип поселення з усіма необхідними для його функціонування складовими елементами (вулиці, площі, оборонні укріплення, фортеці) і характерною формою сформувалося не одразу. Йому передували різні за морфологічними ознаками давні поселення, що розвивалися поступово, зумовлені природними, культурними, соціальними, політичними, економічними та іншими умовами. Наприклад, природні умови сприяли поступовому формуванню споруд, що захищали будівлі й поля від повеней, а економічне піднесення (як наслідок зовнішньої торгівлі) впливало на вдосконалення оборонних споруд; культурний аспект був відображенням якісного стану матеріально-просторового середовища поселення і так зумовив зародження та розвиток нових форм та структур. Із часом еволюція давніх поселень сприяла утвердженню формальних ознак, що в узагальненому стані можуть бути відображені в характері обмеженості, організованості, освоєності та ступеню розвиненості, складності та сформованості матеріальної основи.

Отже, якщо розглядати місто як певним чином змінене людиною природне середовище, то тут є сенс у застосуванні поняття “*формування*”. У такому разі формування матеріальної структури міста буде зводитися до констатації факту про появу характерного вигляду, а основними узагальнюючими характеристиками стануть ті, що виражають загальний її обрис та конфігурацію.

Якщо ж суть дослідження зводиться не до простого виявлення специфічних рис, а до вивчення процесу їх набуття, що спричинені закономірностями та особливостями індивідуального розвитку формальних властивостей матеріальної структури конкретного міста, то такий процес можна назвати морфогенезом.

Зміну форми міста в історичній ретроспективі можна розглядати як процес трансформації – процес перетворення, видозміни явищ, ситуації, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою нових (Пепа, 2006). Вона передбачає поступову зміну структури і форм у різних їх проявах, послаблення одних складових та посилення інших.

Так, морфогенез міста дуже близький до поняття “трансформація” і позначає процес, під час якого щось, що існувало “до”, знаходить своє відображення “після”, тільки у зміненому (трансформованому до певних природних, економічних або політичних умов) вигляді.

Подібну позицію розділяє М. Арчер (1994), але в контексті дослідження соціології. На її переконання “*морфогенез – це завжди трансформація морфостазиса*”. ... Іншими словами, якщо

суспільство вже щось створило, то люба конкретна людська спільнота може тільки його трансформувати”.

Із цієї позиції морфологія може розглядати місто не як набір складових елементів, що сформувалися в процесі історичного розвитку, а як розмаїття форм, що трансформувалися і стали своєрідним уособленням різних людських спільнот із власними неповторними можливостями вираження – характерною формою і сповненою глибокого змісту структурою.

Висновок

Запропоновано та обґрунтовано *основні функції* (теоретичну, пізнавальну та методологічну), *ознаки* (довговічність, фрагментарність, знеособленість, раціональність і міждисциплінарність) та *властивості* теорії морфології міста, що визначаються, із одного боку, інтеграцією знань про морфологію, отриманих на міждисциплінарному рівні, у теорію містобудування, а з іншого – диференціацією (дробленням) уже наявних досліджень, пов’язаних із формуванням матеріально-просторового середовища міста.

Основними завданнями морфології міста виділено такі, як: 1) опис формальних ознак його матеріальної структури морфологічними поняттями та категоріями; такий опис лежить в основі всіх містобудівних досліджень; 2) визначення типів структурних елементів міста за морфологічною ознакою; 3) обґрунтування процесу формоутворення структурних елементів міста в історичній ретроспективі. Відповідно до другого і третього завдань виникає ціла низка аспектів досліджуваного явища, які можна звести до *двох напрямів* розвитку морфології міста. Перший – *структурний напрям* (або структурна морфологія) упорядковує знання про всі можливі прояви морфологічних типів матеріальної структури міста, зафіксовані у просторі та ґрунтується на синхронії. Другий – *історичний напрям* (або історична морфологія) – зосереджує увагу на зміні цих типів і їх порівнянні в процесі історичного розвитку міста, а його методологічну основу становить діахронія. Уточнено суть процесів, що відбивають ознаки формоутворення, трансформації та морфогенезу матеріальної структури міста.

Бібліографія

Арчер М., 1994. Реалізм и морфогенез / науч. ред. А. Ф. Филиппова; пер. с англ. О. А. Оберемко. *Социологический журнал*. № 4. С. 50–68.

Буданов В. Г., 2003. Эволюция дисциплинарного знания как процесс междисциплинарного согласования. *Синергетическая парадигма: Человек и общество в условиях нестабильности*. Москва. С. 331–340.

Габрель М. М., 2014. Підвищення ефективності містобудівних рішень в організації приміських територій. Львів: Сполом.

Гиляров М. С., 1964. Современные представления о гомологии. *Успехи современной биологии*. № 57(2). С. 300–316.

Гінзбург М. Д., Коваленко С. Є., 2012. Термінознавство як міждисциплінарна галузь знань. *Междисциплинарные исследования в науке и образовании*. № 1К.

Гінзбург М. Д., 2012а. Засоби формування, фіксування, зберігання та передавання фахових знань. *Междисциплинарные исследования в науке и образовании*. № 1.

Гінзбург М. Д., 2012б. Наукова картина світу як засіб інтегрувати та систематизувати фахові знання. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. № 2. С. 9–17.

Дротянко Л. Г., 2000. Феномен фундаментального і прикладного знання: (Постнекласичне дослідження). Київ: Видавництво Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу.

Ідак Ю. В., Лисенко О. Ю., 2020. Методика формування морфологічного тезаурусу в містобудуванні. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Архітектура”. № 2(2). С. 83–90.

Касьян В. І., 2008. Філософія. 5-те видання. Київ: Знання.

Коломієць Н. О., 2016. Концептуальні положення, що покладені в основу наукових досліджень. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. № 172. С. 114–125.

- Козловський Ю., 2012. Закономірності розвитку науки як методологічна передумова моделювання наукової діяльності: збірник наукових праць. № 2. С. 162–169.
- Кучерявий В. П., 2001. Урбоекологія. Львів: Світ.
- Пепа Т. В., 2006. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України. Черкаси: Брама-Україна.
- Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020”: Указ Президента України, № 5/2015. Київ, 12.01.2015. URL: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>> (дата звернення: 24.10.2021).
- Пунченко О. П., 2014. Методологічні новації у сучасному науковому пізнанні. *Гуманітарний вісник ЗДА*. № 57. С. 27–37.
- Рузавин Г. И., 1978. Научная теория. Логико-методологический анализ. Москва: Мысль.
- Рузавин Г. И., 2017. Философия науки. Москва: ЮНИТИ-ДАНА.
- Тимохін В., 2013. Містобудівна теорія: між стилем і методом. Досвід та перспективи розвитку міст України. *Культурологічні аспекти містобудування*. № 24. С. 87–96.
- Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія, 2002. Гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис.
- Фомін І. А., 1997. Основи теорії містобудування. Київ: Наукова думка.
- Абаєв М., 2016. Proposing a Typomorphological Urban Planning and Design Methodology for Modification of Agglomerated Urban Fabric. *Urban Morphology and the Resilient City : Proceedings of the 23rd International Seminar on Urban Form*. July 8–10, 2016 Nanjing China. P. 55–61.
- Behzadfar, M., Ghalehnoee, M., Dadkhah, M., 2017. International Challenges of Smart Cities. *Armanshahr Architecture & Urban Development*. № 10 (20). P. 79–90.
- Caniggia, G., Maffei G., 2001. Architectural Composition and Building Typology: Interpreting basic building. Translation from Italy by S.J. Frazer. Firenze, Italy : Alinea Editrice.
- Curdes G., 1993. Stadtstruktur und Stadtgestaltung. Stuttgart: Kohlhammer.
- Dibble J. et al., 2016. Urban Morphometrics: Towards a Science of Urban Evolution. URL: <<https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1506/1506.04875.pdf>> (Last accessed: 26.08.2019).
- Duarte J. P., Beirro J. N., Montenegro N., Gil, J., 2012. City Induction: A Model for Formulating, Generating and Evaluating Urban Designs. *Communications in Computer and Information Science*. P. 79–104. https://doi.org/10.1007/978-3-642-29758-8_5
- GIZ Концепція, що розроблена спеціально для України сумісно з Німеччиною і Швейцарією – “Інтегрований розвиток міст в Україні”.
- Idak Yu., 2021. Establishment and development of morphology as a basic science and its potential in the theory of urban planning. *Architectural Studies*. № 7(2). P. 173–182.
- Implementing the new Leipzig charter through multi-level governance. Adopted at the Informal Ministerial Meeting on Urban Matters on 30 November 2020. URL: <https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/brochure/new_leipzig_charter/new_leipzig_charter_implem_en.pdf> (Last accessed: 30.01.2022).
- Kaya H. S., Bölen, F., 2017. Urban DNA: Morphogenetic Analysis of Urban Pattern. *ICONARP International Journal of Architecture & Planning*. № 5(1). P. 10–41. <https://doi.org/10.15320/ICONARP.2017.15>
- Kropf K., 2017. The Handbook of Urban Morphology. UK: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118747711>
- Marcos I., 1995. The dynamics of urban form with a view of sixteenth century Lisbon. *Nordisk arkitekturforskning*. № 4. P. 51–63.
- Mohanty S. P., Choppali U., Kougiannos E., 2016. Everything you wanted to know about smart cities: The internet of things is the backbone. *IEEE Consumer Electronics Magazine*. №5 (3). P. 60–70. <https://doi.org/10.1109/MCE.2016.2556879>
- Roland B., 1973. Mythologies [1957]. London: Paladin Grafton Books.
- The Independent ICT in Schools Commission. Information and Communications Technology in UK Schools, an independent inquiry. London, UK. Author: chair Dennis Stevenson, 1997. URL: <http://rubble.heppell.net/stevenson/ICT.pdf>

Reference

- Archer M., 1994. Realizm i morfogeneza / nach. red. A. F. Filippova; per. s angl. O. A. Oberemko. *Sociologicheskij zhurnal*. No. 4. S. 50–68.
- Budanov V. G., 2003. Evolyuciya disciplinarnogo znaniya kak process mezhdisciplinarnogo soglasovaniya. *Sinergeticheskaya paradigma: Chelovek i obshestvo v usloviyah nestabilnosti*. Moskva. S. 331–340.

- Habrel M. M., 2014. Pidvyshchennia efektyvnosti mistobudivnykh rishen v orhanizatsii prymyskykh terytorii. Lviv: Spolom.
- Gilyarov M. S., 1964. Sovremennye predstavleniya o gomologi. *Uspehi sovremennoj biologii*. No. 57(2). S. 300–316.
- Hinzburh M. D., Kovalenko S. Ye., 2012. Terminoznavstvo yak mizhdystsyplinarna haluz znan. *Mezhdystsyplinarnye yssledovaniya v nauke y obrazovanyy*. No. 1K.
- Hinzburh M. D., 2012a. Zasoby formuvannia, fiksuvannia, zberihannia ta peredavannia fakhovykh znan. *Mezhdystsyplinarnye yssledovaniya v nauke y obrazovanyy*. No. 1.
- Hinzburh M. D., 2012b. Naukova kartyna svitu yak zasib intehruvaty ta systematyzuvaty fakhovi znannia. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofii. Kulturolohiia*. No. 2. S. 9–17.
- Drotianko L. H., 2000. Fenomen fundamentalnoho i prykladnoho znannia : (Postneklasychne doslidzhennia). Kyiv: Vydavnytstvo Yevropeiskoho universytetu finansiv, informatsiinykh system, menedzhmentu i biznesu.
- Idak Yu. V., Lysenko O. Yu., 2020. Metodyka formuvannia morfolohichnoho tezaurusu v mistobuduvanni. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: "Arkhitektura"*. No. 2(2). S. 83–90.
- Kasian V. I., 2008. *Filosofiiia*. 5-te vydannia. Kyiv: Znannia.
- Kolomiets N. O., 2016. Kontseptualni polozhennia, shcho pokladeni v osnovu naukovykh doslidzhen. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*. No. 172. S. 114–125.
- Kozlovskiy Yu., 2012. Zakonomirnosti rozvytku nauky yak metodolohichna peredumova modeliuvannia naukovo diialnosti: zbirnyk naukovykh prats. No. 2. S. 162–169.
- Kucheriavyy V. P., 2001. *Urboekolohiia*. Lviv: Svit.
- Pepa T. V., 2006. *Rehionalna dynamika i transformatsiia ekonomichnoho prostoru Ukrainy*. Cherkasy: Brama-Ukraina.
- Pro Stratehiiu staloho rozvytku "Ukraina – 2020": Ukaz Prezydenta Ukrainy, No. 5/2015. Kyiv, 12.01.2015. URL: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>> (data zvernennia: 24.10.2021).
- Punchenko O. P., 2014. Metodolohichni novatsii u suchasnomu naukovomu piznanni. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*. No. 57. S. 27–37.
- Ruzavin G. I., 1978. *Nauchnaya teoriya. Logiko-metodologicheskij analiz*. Moskva: Mysl.
- Ruzavin G. I., 2017. *Filosofiya nauki*. Moskva: YuNITI-DANA.
- Timokhin V., 2013. Mistobudivna teoriia: mizh stylem i metodom. Dosvid ta perspektyvy rozvytku mist Ukrainy. *Kulturolohichni aspekty mistobuduvannia*. No. 24. S. 87–96.
- Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk: entsyklopediia, 2002. Hol. red. V. I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys.
- Fomin I. A., 1997. *Osnovy teorii mistobuduvannia*. Kyiv: Naukova dumka.
- Abae M., 2016. Proposing a Typomorphological Urban Planning and Design Methodology for Modification of Agglomerated Urban Fabric. *Urban Morphology and the Resilient City : Proceedings of the 23rd International Seminar on Urban Form*. July 8–10, 2016 Nanjing China. P. 55–61.
- Behzadfar, M., Ghalehnoee, M., Dadkhah, M., 2017. International Challenges of Smart Cities. *Armanshahr Architecture & Urban Development*. No. 10 (20). P. 79–90.
- Caniggia, G., Maffei G., 2001. *Architectural Composition and Building Typology : Interpreting basic building*. Translation from Italy by S.J. Frazer. Firenze, Italy : Alinea Editrice.
- Curdes G., 1993. *Stadtstruktur und Stadtgestaltung*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Dibble J. et al., 2016. *Urban Morphometrics: Towards a Science of Urban Evolution*. URL: <<https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1506/1506.04875.pdf>> (Last accessed: 26.08.2019).
- Duarte J. P., Beirro J. N., Montenegro N., Gil, J., 2012. City Induction: A Model for Formulating, Generating and Evaluating Urban Designs. *Communications in Computer and Information Science*. P. 79–104. https://doi.org/10.1007/978-3-642-29758-8_5
- GIZ Концепція, що розроблена спеціально для України сумісно з Німеччиною і Швейцарією – "Інтегрований розвиток міст в Україні".
- Idak Yu., 2021. Establishment and development of morphology as a basic science and its potential in the theory of urban planning. *Architectural Studies*. No. 7(2). P. 173–182.
- Implementing the new Leipzig charter through multi-level governance. Adopted at the Informal Ministerial Meeting on Urban Matters on 30 November 2020 . URL: <https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/brochure/new_leipzig_charter/new_leipzig_charter_implem_en.pdf> (Last accessed: 30.01.2022).

Kaya H. S., Bölen, F., 2017. Urban DNA: Morphogenetic Analysis of Urban Pattern. *ICONARP International Journal of Architecture & Planning*. No. 5(1). P. 10–41. <https://doi.org/10.15320/ICONARP.2017.15>

Kropf K., 2017. *The Handbook of Urban Morphology*. UK: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118747711>

Marcos I., 1995. The dynamics of urban form with a view of sixteenth century Lisbon. *Nordisk arkitekturforskning*. No. 4. P. 51–63.

Mohanty S. P., Choppali U., Kougianos E., 2016. Everything you wanted to know about smart cities: The internet of things is the backbone. *IEEE Consumer Electronics Magazine*. No.5 (3). P. 60–70. <https://doi.org/10.1109/MCE.2016.2556879>

Roland B., 1973. *Mythologies* [1957]. London: Paladin Grafton Books.

The Independent ICT in Schools Commission. *Information and Communications Technology in UK Schools, an independent inquiry*. London, UK. Author: chair Dennis Stevenson, 1997. URL: <http://rubble.heppell.net/stevenson/ICT.pdf>

Yuliia Idak

ScD, Associate Professor at the Department of Urban Planning and Design,

Lviv Polytechnic National University Lviv

e-mail: yuliia.v.idak@lpnu.ua

orcid: 0000-0002-1123-5759

DISCIPLINARY IMAGE OF CITY MORPHOLOGY IN URBAN PLANNING

© Idak Yu., 2022

The morphology of the city is one of the areas of scientific activity that can function in the form of independent teaching in various fields of knowledge and reflect the most general natural connections and relationships that exist. In urban planning, the morphology of a city should be considered with a clearly defined cognitive object – the material structure of the city, and the subject – content and categories of morphological, theoretical and methodological tools. If the problem of the object and subject of city morphology is formulated, then the development of theoretical and methodological tools requires solving. Their content is revealed depending on the function that the morphology of the city can perform in the theory of urban planning, characteristic features, key properties and tasks that can be solved within its limits. The main functions (theoretical, cognitive and methodological), features (durability, fragmentation, depersonalization, rationality and interdisciplinarity) and properties of the theory of morphology of the city are proposed and justified. They are determined, on the one hand, by the integration of knowledge about morphology obtained at the interdisciplinary level into the theory of urban planning, and on the other – by the differentiation (fragmentation) of existing research related to the formation of the material and spatial environment of the city. The main tasks of the city morphology are identified as: 1) description of the formal features of its material structure by morphological concepts and categories; this description is the basis of all urban planning studies; 2) determination of the types of structural elements of the city by morphological feature; 3) justification of the process of forming structural elements of the city in historical retrospect. By the second and third tasks, several aspects of the phenomenon under study arise, which can be reduced to two directions of development of the city's morphology. First, the structural direction (or structural morphology) organizes knowledge about all possible manifestations of morphological types of the material structure of the city, fixed in space and based on synchronicity. The second one, historical direction (or historical morphology) focuses on the change of these types and their comparison in the process of the historical development of the city, and its methodological basis is diachrony. The essence of the processes that reflect the signs of formation, transformation and morphogenesis of the material structure of the city is clarified.

Keywords: *city morphology, doctrines, functions, features, properties and tasks.*